

Предраг Пипер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић, *Асоцијативни речник српског језика (I део; од стимулуса ка реакцији)*, Београд, 2005, 5–525, изд. Београдска књига, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Службени лист.

Књига се састоји из два дела: I. *Увод* (7–108) и II. *Асоцијативни речник српског језика* (109–525).

У *Уводу* су дате три студије и три текста са различитим општим подацима везаним за Речник и рад на њему: Предраг Пипер, *О вербалним асоцијацијама, њиховом проучавању и лексикографском опису* (7–22), Марија Стефановић, *Од асоцијативног речника према асоцијативној граматици* (23–55) и Рајна Драгићевић, *Вербалне асоцијације у семантичким истраживањима* (56–80); Рајна Драгићевић, *Селективна библиографија радова о вербалним асоцијацијама, асоцијативној методи и асоцијативним речницима* (81–94), Аутори, *Израда асоцијативног речника српског језика* (95–101) и *Списак речи-стимулуса* (103–110).

Прва је студија посвећена појму *асоцијација*, асоцијацијама опште у психологији и историјату термина вербална асоцијација, као и историјату истраживачких процедура заснованих на вербалним асоцијацијама у словенском и другоме лингвистичком свету. Друга је посвећена разradi хипотезе Ј. Н. Караулова, према којој се искључиво на материјалу асоцијативног речника може начинити нови тип граматике — асоцијативна граматика. Трећа је студија посвећена примени асоцијативних текстова у семантичким истраживањима.

Библиографија радова о вербалним асоцијацијама броји 200 јединица посвећених различитим приступима вербалним асоцијацијама у лингвистици, у психологији, у социологији и другим струкама и наукама.

II. *Асоцијативни речник српског језика* настао је у оквиру пројекта *Мултидисциплинарна истраживања говорно-језичких ресурса српског језика са апликацијама у лингвистици, дефектологији и комуникацијама*, који је организовао Институт за експерименталну фонетику и патологију говора на челу са др Мирјаном Совиљ; пројектом је руководио др Слободан Јовичић; пројекат је финансирало Министарство за науку и технологије Републике Србије. У пројекту су учествовали и аутори овога речника; они су сагласно идеји основног пројекта, а то је мултидисциплинарни приступ језику, одлучили да израде први асоцијативни речник српског језика. Они су у току рада истраживали вербалне асоцијације говорника српског језика, резултате износили на домаћим и међународним научним скуповима и објављивали их у различитим часописима; ове радове разумемо као део овога речника.

Објављени радови аутора Асоцијативног речника,
засновани на подацима из самога речника

- Пипер П. (2003) О проучавањима вербалних асоцијација. *Језик и говор*. Београд: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, 55–65.
- Пипер П. (2003) Асоцијативни речници словенских језика и етнокултурни стереотипи. *Славистика*, VII, 22–32.
- Пипер П. (2004) Прилагателно руски в вербальных ассоциациях сербов, *Коммуникативное поведение славянских народов* (Русские, сербы, чехи, словаки, поляки), Воронеж: Истоки, 183–188 (= Коммуникативное поведение, вып. 19).
- Пипер П. (2004) Називи језика у мрежи вербалних асоцијација. У: П. Пипер, *Српски између великих и малих језика*, друго, допуњено издање, Београд: Београдска књига, 142–151.
- Пипер П. (2004) Кириллица и латиница в вербальных ассоциациях сербов, *Славянский вестник*, вып. 2, К 70-летию В. П. Гудкова. Под ред. Н. Е. Ананьевой и З. И. Карцевой, Москва: МГУ, Кафедра славянской филологии, 269–279.
- Пипер, П., Драгићевић, М. Стефановић (2004) Теоријски и дескриптивни аспекти проучавања вербалних асоцијација у српском језику, *Говор и језик*, Интердисциплинарна истраживања српског језика I, Београд: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, 19–36.
- Драгићевић, Р. (2002) Нека запажања о могућности употребе асоцијативних тестова у лингвистичким истраживањима, *Славистика*, књ. VI, 116–124.
- Драгићевић Р. (2003) Асоцијативна метода у концептуализацији емоција. *Језик и говор*. Београд: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, 66–74.
- Драгичевич Р. (2004) Сербский коммуникативный идеал в сопоставлении с русским (экспериментальное исследование коммуникативного поведения) *Коммуникативное поведение*, Вып. 19, *Коммуникативное поведение славянских народов. Русские, сербы, чехи, словаки, поляки*, Воронеж: ИСТОКИ.

- Драгићевић Р. (у штампи), Асоцијативни речник српског језика (теоријска разматрања, опис пројекта и могућности српско-македонске сарадње).
- Драгићевић Р. (2005): Асоцијативни речници словенских језика у семантичким истраживањима, *Говор и језик. Фундаментални и примењени аспекти језика и говора*, уредници С. Т. Јовичић и М. Совиљ, Београд: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, 110–114.
- Стефановић М (2004) Граматика у асоцијативним речницима руског и српског језика, *Славистика*, књ. VIII, 128–139.

Најобимнији и методолошки најразвијенији и најосмишљенији асоцијативни речник до сада јесте *Асоцијативни тезаурус современног руског језика* (1994–1996), чији су аутори Ју. Н. Караулов, Ју. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов, Н. В. Уфимцева и Г. А. Черкасова; он је био узор по коме је састављен *Српски асоцијативни речник*, разуме се, онолико колико су то допуштале финансијске и друге могућности, Идеја аутора *Српског асоцијативног речника* била је да наставе пројекат Караулова и сарадника и да сакупе материјал који ће, по свим критеријумима, бити упоредив са руским материјалом, чиме би се корист од српског речника увишестручила. Тек када се увелико отпочело с радом, испоставило се да се и у неким другим словенским земљама дошло до исте идеје, да је осмишљен пројекат *Словенског асоцијативног речника* и да се по угледу на Руски асоцијативни речник већ израђују асоцијативни речници белоруског, бугарског, српског и украјинског језика. На челу српског тима је Слободанка Гашић-Павишић. *Асоцијативни речник српског језика* је по броју стимулуса и реакција обухватнији од речника који званично представљају делове *Словенског асоцијативног речника* и свакако се уклапа у тај велики словенски асоцијативни пројекат. Управо забор тога навешћемо асоцијативне речнике словенских и других језика.

Досадашњи асоцијативни речници

- Караулов Ју. Н., Ју. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов, Н. В. Уфимцева, Г. А. Черкасова (1994; 1996) *Асоцијативни тезаурус современног руског језика*. Т. 1. Русский ассоциативный словарь. Кн. 1 Прямой словарь: от стимула к реакции. Москва, 1994; кн. 2 Обратный словарь: от реакции к стимулу. Москва, 1994; т. II кн. 3, Москва, 1996; кн. 4, Москва, 1996. Российская академия наук.
- Балтова, П., А. Ефимова, А. Липовска, К. Петрова (2003). *Български асоцијативен речник, прав и обратен*, Софийски универзитет "Св. Климент Охридски", Руска академия на науките.
- Леонтьев, А. (1977) Общие сведения об ассоциациях и ассоциативных нормах, у: А. Леонтьев, ред: *Словарь ассоциативных норм русского языка*, Москва, Издательство Московского университета, 5–17.
- Magyar verbális associációk*. 1. I–II kotet, Szeged, 1983.

- Magyar verbalis associaciok*. 2. I–II kotet, Szeged, 1985.
- Бутенко, Н. П. (1979) *Словник асоциативних норм української мови*. Львів.
- Бутенко Н. П. (1989). *Словник асоциативних означень іменників в українській мови*, Львів.
- Цітова, А. І. (1981) *Асацыятыуны слоуник беларускай мовы*, Мінск.
- Добровольский, Д. О. и Ю. Н. Караулов (1994) *Ассоциативный фразеологический словарь русского языка*, Москва: Помовский и партнеры.
- Гашић-Павишић, С. (1984) *Асоцијативне норме за њредшколски узраси*, Београд.
- Герганов, Г. et al. (1984) *Български норми на словесни асоциации*. София, Наука и изкуство.
- Kent, G. H. And A. J. Rosanoff (1910) A study of association in insanity, *American Journal Insanity*, Vol. 67, No. 1–2, 37–96.
- Kurcz, I. (1967) Polskie normy powszechnosci skojarzen swobodnych na 100 slow z listy Kent-Rosanoffa, *Studia psychologiczne, III*, Wroclaw-W-wa-Krakow.
- Леннгрэн, Л. (1994) Опыт построения ассоциативного словаря шведского языка, *Вопросы языкознания* 4, 52–60.
- Maršálová И. (1974). *Slovno-asociačne normy*. II. Bratislava.
- Palermo, D. and J. Jenkins (1963) *Word Association Norms*, University of Minnesota Press, Minneapolis
- Rosenzweig, R. (1961) Comparisons among Word Association Responses in English, French, German and Italian, *American Journal of Psychology*, 74, 347–360.
- Russel, W. A. and J. J. Jenkins (1954) The complete Minnesota norms for responses to 100 words from the Kent-Rosanoff word association test, *Technical Report, No. 11* Minneapolis, University of Minnesota.
- Соколова, Т. В. (1996) *Ассоциативный словарь ребенка*, Ч. I–II, Архангельск.
- Титова, А. И. (1975) *Киргизско-русский ассоциативный словарь*, Фрунзе.
- Ульянов, Ю. Е. (1988). *Латышско-русский ассоциативный словарь*. Рига.

Асоцијативни речник српског језика има на својој левој страни 600 лексема стимулуса; то су речи из основног фонда савременог стандардног језика; 500 речи дато је у основном облику (глаголи у инфинитиву, именице у номинативу једнине итд.), а 100 речи су коси облици неких од оних које су дате у основном облику. Речи-стимулуси потичу из двадесетак доминантних тематских група: боје, звуци, облици, сродство, делови тела, емоције, особине, простор, време, нације, језици, политика, историја, национална култура, савремена наука, савремена техника, храна и пиће, најфреквентније речи. И још нешто, то су махом речи које су обрађене и у Речнику Караулова, изузев стимулуса у вези с националном историјом, културом и политиком. За сваки стимулус прикупљено је по 800 одговора, реакција; ове су реакције дате на десној страни речника. Реакција је најчешће једна лексичка јединица — једночлана или вишечлана, она која испитанику прво падне на памет на задати стимулус. До асоцијација испитаника долази се обично анке-

том. Испитанику се задају стимулуси на које он, обично писмено, одговара првом речју која му падне на памет.

Дакле, десну страну чине речи-реакције, са статистичким подацима о њиховом појављивању и о самим испитаницима. Нпр. у речничком чланку коме је лева страна **богат** на десној се страни на првоме месту налази: *сиромашан* 95, затим следе *човек* 66, *новац* 56, *имућан* 57, *злато* 21, *моћан*, *џаре* 20 ... *ауто*, *базен*, *благо њему* ... 3. Цифра иза речи-реакције означава број њених понављања на реч-стимулус, у овоме случају на реч *богати*. На крају свакога речничког чланка стоји низ од 7 цифара; у чланку **богат** то су цифре **800 (223, 540, 90) + 268 + 30 + 188**. Прва цифра (800) представља укупан број испитаника, друга цифра изван заграде (268) представља укупан број различитих реакција, трећа цифра (30) показује колико испитаника није имало одговор на дати стимулус, а четврта (188) колико је одговора који се само једном појављују. Бројеви у загради представљају: 223 — број испитаника мушког пола, 540 — број испитаника са друштвених смерова, 90 — број испитаника са природних смерова. Подаци који су унесени у загради иновација су овог пројекта, а 4 цифре ван заграде преузете су из *Руског асоцијативног речника*.

Интересантна је чињеница да се, без обзира на привидну хаотичност слике коју даје материјал асоцијативног речника, ипак стиче јасна представа о стабилном језичком систему чија је он материјална репрезентација. Лексеме на левој страни речника директно или индиректно идентификују све што лексема на десној страни речника поседује у семантичком, граматичком, синтаксичком систему, цео њен потенцијал је ту; потребно је само да пажљиво прочитамо резултат; свака фреквентна асоцијација садржи бар један вожан семантички податак. Нпр.: ако нисмо сигурни која је прототипична ситуација у којој се испољава каква особина и ко је прототипични носилац те особине, асоције ће нам то открити; или, ако не знамо који је прави антоним придеву датом као стимулул, показаће нам придеви реакције; даље, придеви реакције показаће и синонине, уобичајене лексичке спојеве, и још много различитих и интересантних података лингвиста може добити из асоцијативног речника (71–77). А за психоллингвисте и лексикологе овакви су речници кључни инструменти за различита истраживања организације менталног лексикона.

Истраживања реакције на стимулусе, посебно на неке стимулусе, као: Американци, Балкан, истина, историја, режим, реформе, родољуб, Србија, као и многе друге, несумњиво ће бити занимљиве за психологе, социологе, антропологе, педагоге, политикологе.

Да сведемо. *Асоцијативни речник српскога језика*, први асоцијативни речник у нас, биће од изузетне користи свима који се баве организацијом језичког система и организацијом менталног лексикона, као и свима који се баве на различите начине организацијом друштвеног система и положајем, духовним и материјалним, јединке у томе систему.

Београд

Даринка Горџан-Премк